

Jak fungují etické komise?

Etické dimenze pedagogického výzkumu

Roman Švaříček

Ústav pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

O čem nebude řeč

Etika vědecké práce a publikování pro mírně pokročilé¹

Petr Knecht^a, Dominik Dvořák^b

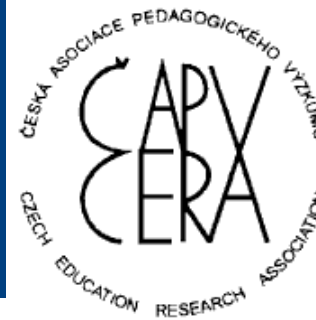
^a Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání

^b Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání

Redakci zasláno 29. 5. 2013 / upravená verze obdržena 24. 7. 2013 / k uveřejnění přijato
26. 7. 2013

Knecht, P., & Dvořák, D. (2013). Etika vědecké práce a publikování pro mírně pokročilé. *Pedagogická orientace*, 23(4), 554–578.

O čem nebude řeč

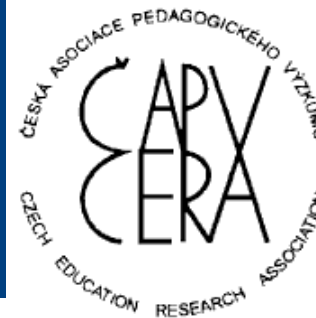

Etické principy realizace výzkumu

Člen České asociace pedagogického výzkumu

1. respektuje pravidla vědecké práce, stejně jako svobodné, nezávislé a kritické myšlení
2. odpovídá za přesnost a správnost průběhu výzkumu, za způsob zpracování dat a za kvalitu prezentovaných dat
3. provádí výzkum s respektem vůči všem jedincům, kteří jsou přímo či nepřímo cílem zkoumání, a dbá, aby jim nezpůsobil újmu a nepoškodil jejich práva
4. informuje účastníky výzkumu pravdivě o povaze, cíli a průběhu výzkumu, stejně jako o možných důsledcích výzkumu
5. získává pro výzkum dobrovolný informovaný souhlas od zkoumaných účastníků a poučí je o jejich možnosti z výzkumu kdykoliv odstoupit
6. zachovává důvěrnost anebo anonymitu informací získaných během výzkumu od zkoumaných účastníků (týká se jak psaného, tak obrazového materiálu)
7. při výzkumu používá metody sběru dat s ohledem na zachování autorských práv
8. během výzkumu i po jeho zveřejnění uchovává data a plány výzkumu takovým způsobem, aby nemohlo dojít k jejich zneužití (viz Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů)
9. zprostředkuje výsledky svého výzkumu zkoumaným účastníkům s respektováním dohodnutého způsobu prezentace
10. nezveřejňuje výsledky svého výzkumu, pokud by mohlo dojít k poškození práv zkoumaných účastníků

O čem nebude řeč

Etické principy publikační činnosti

Člen České asociace pedagogického výzkumu

1. je povinen zveřejňovat výsledky své badatelské práce, a to v psaných i mluvených prezentacích (monografie, články v časopisech, přednášky aj.)
2. obsah svých publikací prezentuje pravdivě a nezkresleně na základě dosažených vlastních i jiných výzkumů
3. nezamlčuje záměrně názory jiných autorů, které by byly protichůdné k jeho vlastním stanoviskům
4. své výsledky prezentuje v závislosti na typu obsahu tak, aby byly k dispozici různým skupinám potenciálních uživatelů (tj. jiným badatelům, vzdělávacím politikům, učitelům a ředitelům škol, pracovníkům školské administrativy, rodičům, dětem a mládeži aj.)
5. publikace ztvárňuje tak, aby svými komunikačními parametry byly přizpůsobeny očekávaným potřebám jednotlivých skupin uživatelů
6. uvádí pouze ty prameny, s nimiž se skutečně a přímo seznámil
7. ctí autorská práva jiných badatelů a zdrojů informací a v žádném případě neuplatňuje zkreslení citací, jejich účelového vytrhávání z původního kontextu apod.
8. důsledně cituje i autory diplomových či jiných studentských prací (pokud z nich čerpá); studenty považuje za plnoprávné autory
9. soustavně a přesně dodržuje pravidla citace myšlenek či částí textů z jiných publikací, zejména důslednými odkazy na zdroje (autory), z nichž je citováno; přitom se řídí zásadami vyplývajícími z citačních norem (ČSN ISO 690, APA aj.), resp. jejich modifikacemi v jednotlivých nakladatelstvích, redakcích časopisů aj.
10. ve sporných případech se opírá o ustanovení autorského zákona č. 121/2000 Sb., zejména o § 31 upravující citace v odborných a vědeckých dílech

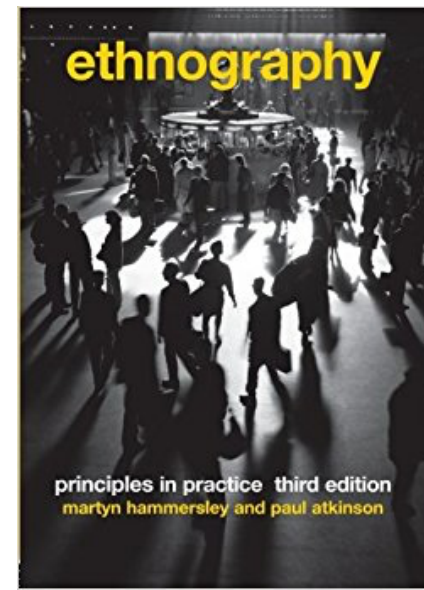
Výchozí pozice (1)

Nedisponujeme neutrální teoretickou a poznatkovou bází, se kterou bychom mohli naše výzkumy porovnávat (Kuhn, 1962)

Výchozí pozice (2)

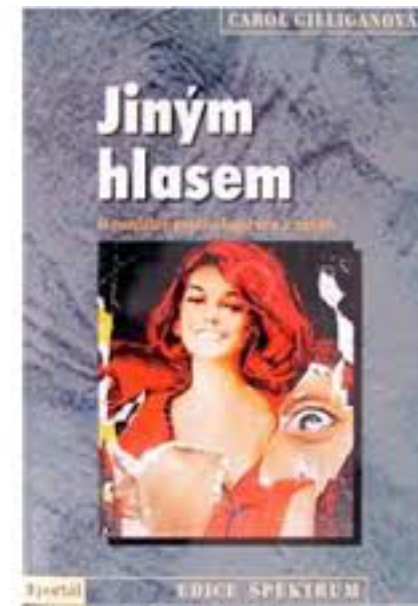
V sociálně vědném výzkumu je sám výzkumník nástrojem „par excellence“.
(Hammersley, Atkinson, 2007)

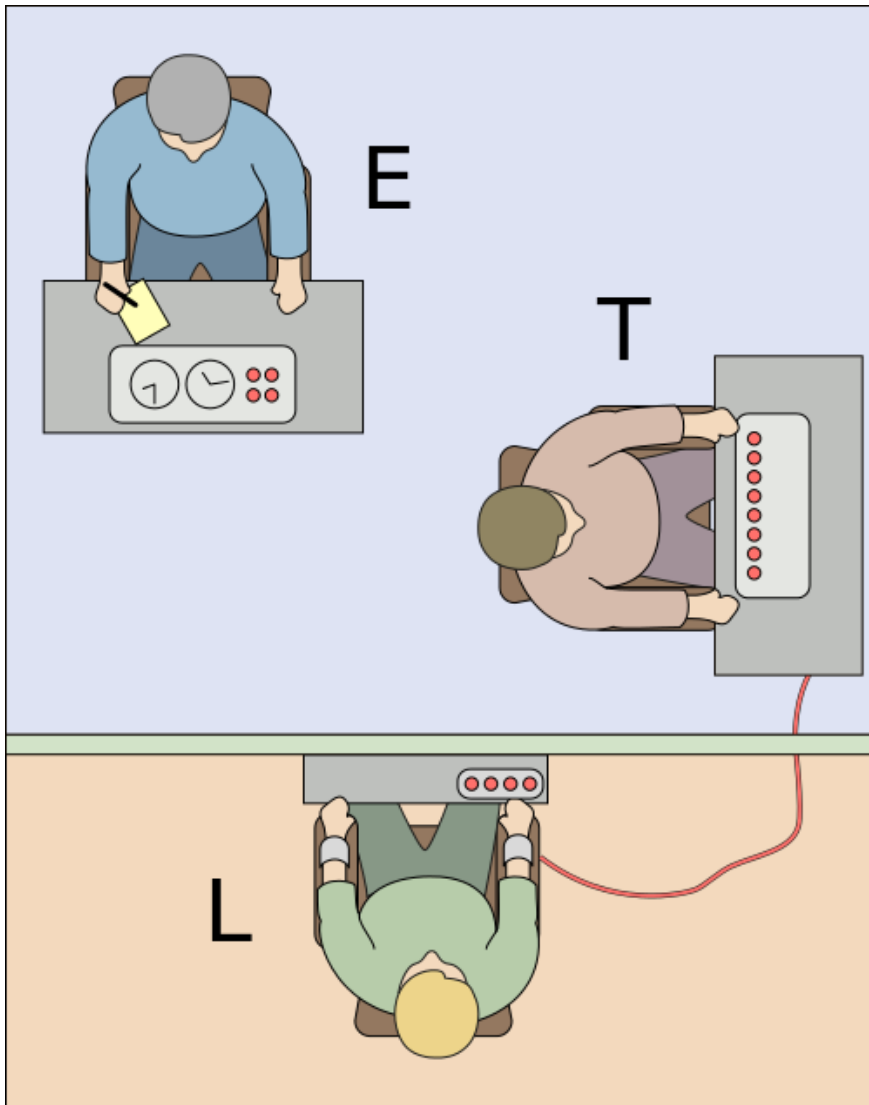
Výchozí pozice (3)

Učebnice metodologicky nesprávných rozhodnutí.

Gilliganová, C. (2001). *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.

Běžná představa o etice ve výzkumu

Experiment Stanley
Milgrama (Yale) z roku
1961 o poslušnosti k
autoritě

O čem bude řeč: Procedurální a aplikovaná etika

Procedurální etika: Etické komise pro výzkum

X

Situační etika: Kritérium kvality výzkumu

Etická komise pro výzkum MU

Etická komise pro výzkum MU (EKV)

Posouzení EKV podléhá každý projekt, který zahrnuje **výzkum na lidském subjektu** (včetně práce s biologickým materiálem lidského původu), jestliže je podáván za jakékoliv pracoviště MU vyjma LF MU a projektů studie ELSPAC, kde působí specializované etické komise (EK LF a EK ELSPAC).

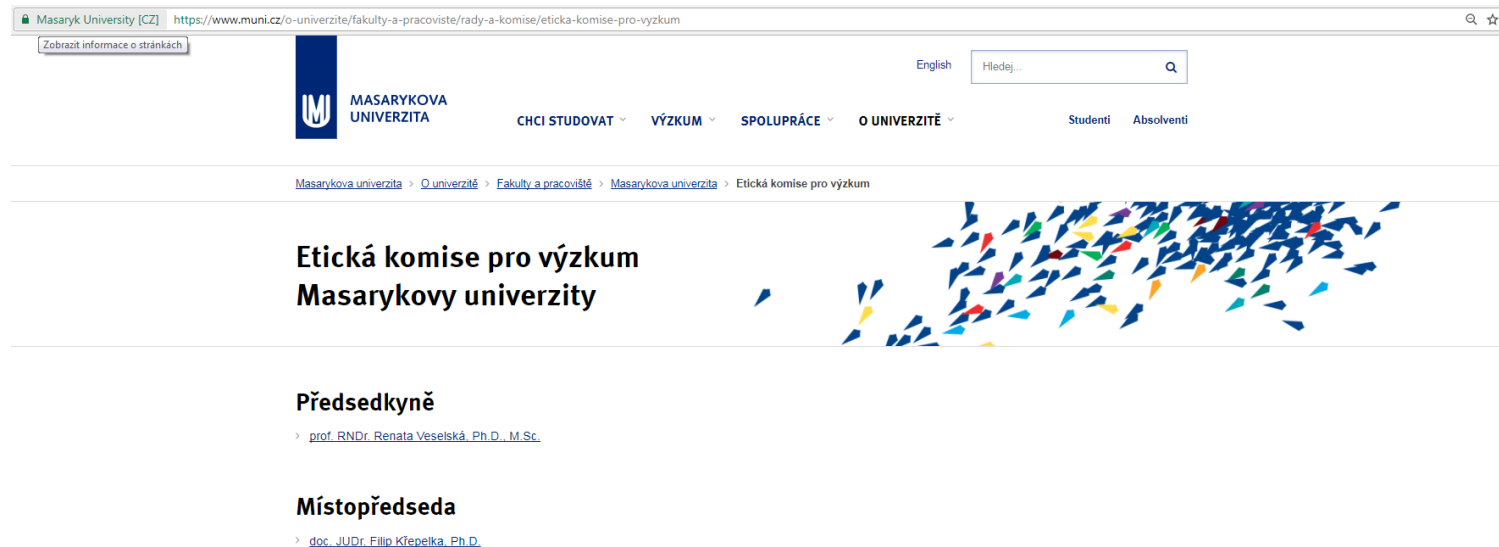
Schválení etickou komisí vyžadují:

- grantové agentury
- při publikaci také redakce renomovaných zahraničních časopisů

Složení komise

- Členové komise: 15 odborníků různého zaměření z jednotlivých fakult MU (PŘF, LF, FF, FSS, FSpS) a 1 externista
- Právníci: Specializace na biomedicínský a behaviorální výzkum

<https://www.muni.cz/o-univerzite/fakulty-a-pracoviste/rady-a-komise/eticka-komise-pro-vyzkum>

The screenshot shows the website for the Research Ethics Committee at Masaryk University. The browser address bar displays the URL: <https://www.muni.cz/o-univerzite/fakulty-a-pracoviste/rady-a-komise/eticka-komise-pro-vyzkum>. The page header includes the university logo and navigation menu with options like 'CHCI STUDOVAT', 'VÝZKUM', 'SPOLUPRÁCE', and 'O UNIVERZITĚ'. The main content area features the title 'Etická komise pro výzkum Masarykovy univerzity' and a decorative graphic of colorful leaves. Below the title, the chair and vice-chair are listed:

Předsedkyně
> [prof. RNDr. Renata Veselská, Ph.D., M.Sc.](#)

Místopředseda
> [doc. JUDr. Filip Křepelka, Ph.D.](#)

Aktuality z komise

www.muni.cz | is.muni.cz | stránka na www.muni.cz | Organizační struktura

Úvod Projektová podpora **Zázemí** Vědecké výstupy Kariéra ve výzkumu

Zázemí

- ▼ Etika výzkumu
 - Dokumenty
 - Etika výzkumu na MU
 - Kontakty
 - **EKV**
- Infrastruktury

Kontakt

- [Mgr. Blanka Jančková](#)

Etická komise pro výzkum

Posouzení EKV podléhá každý projekt, který zahrnuje výzkum na lidském subjektu (včetně práce s biologickým materiálem lidského původu), jestliže je podáván za jakékoliv pracoviště MU vyjma LF MU a projektů studie ELSPAC, kde působí specializované etické komise (EK LF a EK ELSPAC). Schválení etickou komisí vyžadují grantové agentury a při publikaci také redakce renomovaných časopisů.

Schválení etickou komisí nelze získat zpětně, tj. během nebo po realizaci výzkumu!

Termíny pro podávání žádostí o posouzení

Komise přijímá žádosti o posouzení projektů mimo velké grantové soutěže (GAČR, AZV apod.) průběžně. Doba potřebná pro posouzení

Grantové soutěže - termíny podávání žádostí o posouzení

- <http://vyzkum.rect.muni.cz/cs/zazemi/etika-vyzkumu/ekv>

Co schvaluje a neschvaluje EKV?

ANO

- Grantové projekty (GAČR, TAČR, GAMU, H2020)
- Interní projekty fakult (*behaviorální pro potřeby publikace, biomedicínský vždy*)

NE

- Schválení etickou komisí nelze získat zpětně, tj. během nebo po realizaci výzkumu!

Technické otázky: Průběh posuzování návrhu projektu

Předložený návrh projektu podrobně prostudují zpravidla dva předem určení členové EKV a právník komise a připraví posudky.

- Případné připomínky jsou navrhovateli zaslány vybraným právníkem k vypořádání, doplnění chybějících údajů, dokumentů atd.
- Následně je doplněný návrh projektu spolu s posudky předložen k hlasování celé komisi na jejím zasedání nebo elektronickou formou (per rollam).
- Průměrná doba trvání posouzení: 3 - 4 týdny

V případě dobře připravených podkladů i 2 týdny

Naopak v případě vážných nedostatků i déle než měsíc (záleží na rychlosti vypořádání připomínek navrhovatelem)

Informovaný souhlas – co má obsahovat?

- **Identifikace projektu** a řešitelů, vč. instituce příp. investora
- **Účel výzkumu**, o co se v projektu jedná, proč je prováděn
- **Nábor účastníků**, proč/na základě čeho je potenciální účastník oslovován
- **Popis zapojení účastníka**, jak bude účast na projektu probíhat, čemu se účastník bude podrobovat, **jak dlouho** to bude trvat, **kolikrát**, vč. popisu měření/instalace měřících zařízení
- **Rizika/výhody** účasti, příp. **odměna**
- **Překážky** pro účast na výzkumu
- **Ochrana osobních údajů**, důvěrnost nakládání se získanými údaji
- **Dobrovolnost** účasti, možnost neodpovědět, přerušit, odstoupit
- **Výslovný souhlas** s účastí ve výzkumu a příp. zpracováním os. údajů

Dilemata výzkumníka

Kdy řešíme etická dilemata?

Jakýkoliv střet sociálních a morálních norem odlišných kultur přináší etická dilemata pro výzkumníka, co je pro něj snesitelné, kdy by měl zasáhnout.

Etická dilemata se nevynořují až v průběhu výzkumu, ale je nezbytné na ně myslet při designování výzkumu, při sběru dat i při analýza.

Informovaný (poučený) souhlas

- Nejen informovat, ale i poučit
- Pozor na jazyk v informovaném souhlasu:
„specializovaná terminologie znemožňující kvalitní kognitivní proces potenciálního respondenta“
- Neslibovat nespílitelné (*„svět bude bezpečnější“*)
- Za účast na výzkumu získá student zápočet
- Nezamlčovat, o čem výzkum reálně bude
- V případě nemožnosti sdělit pravou podstatu výzkumu, zkoumat i to, co říkáme v cover-story

Informovaný (poučený) souhlas

Anonymita = nevím, kdo mi co odpověděl

Anonymizace = znám identitu odpovídajícího, ale změním ji (např. přiřadím kód) a zahodím klíč

Pseudonymizace = znám identitu odpovídajícího, změním ji (např. přiřadím kód) a klíč uchovám k identifikaci pro další měření/odpovědi

Vždy dát přednost co nejmenšímu rozsahu sbíraných osobních dat. Raw data poskytnout širší akademické veřejnosti.

Zkoumáme úplně všechno, protože můžeme

Cílem projektu je identifikovat, jakým způsobem spolu souvisí podoba výukové komunikace a vzdělávací výsledky žáků, a to v prostředí školních tříd druhého stupně základních škol (ISCED 2A).

Nástroje

Zkoumáme úplně všechno, protože můžeme

Cílem projektu je identifikovat, jakým způsobem spolu souvisí podoba výukové komunikace a vzdělávací výsledky žáků, a to v prostředí školních tříd druhého stupně základních škol (ISCED 2A).

Nástroje

- Student a teacher efficacy
- Autoregulace
- IQ
- Názory žáků
- Přesvědčení učitelů
- Postoje žáků ke škole, učiteli, učivu
- Rozhovory s rodiči
- Vzdělanostní aspirace
- ...

Hierarchie důvěryhodnosti (Becker 1967)

Vysokoškolský učitel Karel: „Aha... No, předpokládám, jak jste říkal, že vás to asi baví co studujete. Nebo ne?“

Student Jirka: „No určitě, baví mě to.“

Karel: „A co Vás vlastně baví na tom co studujete?“

Jirka: „No... já nevím, je to takové... no... já nejsem moc na ty technické předměty... tohleto je prostě takové... nevím... sedí mi to k sobě, nějak, tohleto... prostě... nevím... baví mě být s dětmi a tak... vždycky když mám někde příležitost někde být na nějakém kurzu nebo tak, tak vždycky du... tak, baví mě to...“

Hierarchie důvěryhodnosti (Becker 1967)

Výzkumník: „Jak by měla vypadat spolupráce muzea a školy?“

Pracovnice muzea: „...spolupráce s návštěvníky... to znamená včetně škol... patří k tomu nejdůležitějšímu... vždyť muzea přece shromažďují věci pro lidi! A podle toho by měly priority vypadat! Tím samozřejmě nechci říct, že by ty další zmíněné činnosti byly méně důležité... jenom by prostě práce s návštěvníky měla být víc doceněna a na takové pozici priorit vedení muzea, jaká jí náleží.“

Z výzkumu učitelů expertů:

Z jaké perspektivy interpretovat?

„...když se na ten výukový plán dívám zpětně, a na to všechno, co na té fakultě je, to nemohla prostě ani nikdy poskytnout. Největší mezery na fakultě v oblasti školství spatřuju v těch věcech, které by se mohly napravit hned. A to je zejména práce s dětmi s výukovými poruchami učení. Protože myslet si, že jsou jenom na základní škole, to je samozřejmě utopie. Ale není to pravda, jsou na středních školách, jsou na vysokých školách. To, že je někdo dyslektik, tak to neznamená, že z něho nemůže být doktor, a to jsme za celý studium neslyšeli.“ (učitel ZŠ, II. stupeň, 11 let praxe)

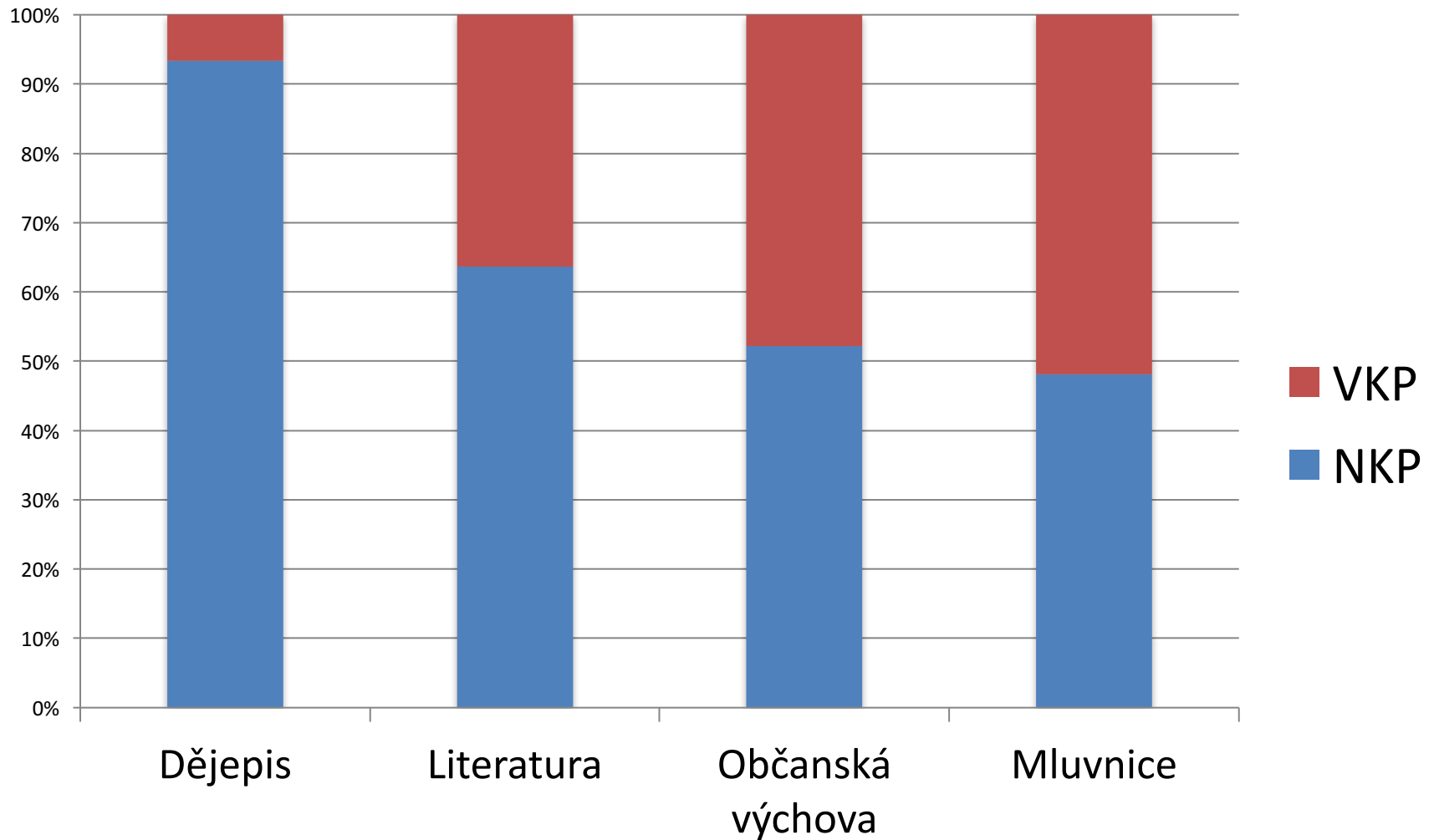
Z výzkumu výukové komunikace: Diskuse jako forma šitá na míru?

- Odpovídá percipovanému ideálu výukové komunikace

X

- Učitelé se k jejímu využití staví skepticky:
 - a) dosavadní nedostatečné vědomosti žáků
 - b) nedostatečně rozvinuté komunikační kompetence

Úcta k terénu: Od výzkumu výukové komunikace k akčnímu výzkumu

Úcta k terénu: Publikovat či nepublikovat?

Švaříček, R. (2009). Pomluvy jako mikropolitická strategie učitelů základní školy. *Studia paedagogica*, 14(1), 87-108.

Experimentální výzkum

HUME lab: Laboratoř pro experimentální humanitní vědy

- Experimenty s morálními dilematy jsou extrémně emočně náročné pro participanty
- Možnost odstoupení bez ztráty odměny za účast (výzkum meditace)
- Monitor srdečního tepu

Závěr

- Výzkumníci jsou spolutvůrci sociálního světa skrze své interpretace (Blumer, 1969)
- Etická naivita je neetická (Miles, Huberman, 1994)
- Etické komise nepotřebujeme, stačí nemít černé svědomí